

С.М. ПАНЧЕНКО¹, О.В. ЛУКАШ², О.П. ЧОРНОУС³

¹ Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський»
Вул. Новгород-Сіверська, 62, Середина-Буда, Сумська обл.,
41000, Україна
sepa74@yandex.ru

² Чернігівський державний педагогічний університет
ім. Т.Г. Шевченка
Вул. Гетьмана Полуботка, 53, Чернігів, 14013, Україна
lukash@cg.ukrtel.net

³ Глухівський державний педагогічний університет
Вул. Києво-Московська, 24, Глухів, Сумська обл., 41400,
Україна
tulipa_ip@rambler.ru

ВЕСНЯНІ ЕФЕМЕРОЇДИ ЛИСТЯНИХ ЛІСІВ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ

Ключові слова: Українське Полісся, широколистяні ліси, весняні синузії, ефемероїди

Вступ

Найбільша увага при визначенні раритетів рослинного покриву Українського Полісся приділяється бореальним видам і угрупованням. Південні елементи цікавили дослідників меншою мірою [1, 12]. Тому серед малодосліджених на Поліссі залишаються і широколистяні ліси із синузіями весняних ефемероїдів. В.М. Любченко [10], автор серії публікацій, присвячених синузіїм весняних ефемероїдів широколистяних лісів [9, 11], зазначав, що весняна лісова флора взагалі мало аналізується в геоботанічній літературі. Докладніше вона розглядається в синтаксономічній літературі завдяки публікації повних описів [3, 4, 19]. Детально досліджені рідкісні синузії розміщеної на південь від регіону наших досліджень Київщини [2].

Проте весняні ефемероїди є популярним об'єктом біоморфологічних, екологічних та популяційних досліджень [5–7, 14, 15, 20, 21]. Їх результати засвідчують, що в умовах тотального антропогенного впливу на лісові екосистеми ці спеціалізовані, а в умовах Полісся — стенотопні види є вразливими. Вони відзначаються порівняно невисокими насінневою продуктивністю і дальністю рознесення насіння, потерпають від рекреаційних навантажень і зміни складу деревних порід у процесі господарського використання лісів. Тому у перспективній екологічній мережі Українського Полісся їм варто приділити належну увагу. Нам не відомі ґрунтовні зведення щодо поширення широколистяних лісів із синузіями весняних ефемероїдів на Українському Поліссі. Тому основним завданням наших досліджень було з'ясувати поширення, флористичний склад та структуру синузій весняних ефемероїдів листяних лісів Лівобережного Полісся України і проаналізувати стан їх охорони.

© С.М. ПАНЧЕНКО, О.В. ЛУКАШ, О.П. ЧОРНОУС, 2006

Матеріал та методика досліджень

Дослідження проводили протягом 1997—2005 рр. Використовували маршрутні та напівстаціонарні методи. Матеріалом для роботи є 295 геоботанічних описів, зроблених у різних частинах Лівобережного Полісся [17] у період масового квітіння ефемероїдів (у квітні — на початку травня) за загально-визнаною методикою на ділянках 100—400 м². Для визначення повного флористичного складу фітоценозів в окремих випадках влітку здійснювали повторні описи.

До складу синузій весняних ефемероїдів також відносили і еуефемероїди: *Allium ursinum* L., *Dentaria quinquefolia* M. Bieb. і *D. bulbifera* L.

Результати досліджень та їх обговорення

У цілому синузії весняних ефемероїдів на Лівобережному Поліссі трапляються зрідка. Вони уникають вододілів, представлених морено-зандровими та зандровими рівнинами. Відносно часто трапляються лише на лесових островах та збереглися у корінних широколистяних лісах біля їх підніжжя.

Серед поліських ландшафтів спорадично трапляються 1—3 видові синузії з переважанням *Anemone ranunculoides* L. та *Ficaria verna* Huds. aggr. на невеликих площах. Значно рідше у складі синузій весняних ефемероїдів відзначено *Corydalis cava* (L.) Schweigg. & Koerte та *C. solida* (L.) Clairv. Типовим у цьому відношенні є поширення синузій весняних ефемероїдів у Старогутській ділянці НПП «Деснянсько-Старогутський» (Сумська обл.). Тут найбільші площі (до 600—700 га) на північ від с. Стара Гута у похідних соснових лісах ліщинових займають синузії у складі *A. ranunculoides* (помірнозволожені ділянки) та *F. verna* (проточні знижені ділянки). Причому обидва ці види в одному описі відзначаються рідко (3 з 28 описів). *C. cava* домінує у складі синузій весняних ефемероїдів у західній частині Старогутської ділянки на знижених ділянках, що межують з евтрофними болотами та вільшняками у кв. 39, 84 та 102 Старогутського л-ва загальною площею близько 7 га. Угруповання віднесені до асоціацій *Acereto-Tilieto-Quercetum caricosum (pilosae)* (кв. 34), *Pineto-Tilieto-Quercetum coryloso-caricosum (pilosae)* (кв. 84), *Pineto-Tilieto-Quercetum coryloso-caricosum (pilosae)* (кв. 102). Загальне проективне покриття весняних ефемероїдів становить 25—40 %. Домінують *C. cava* (10—35%)¹ та *A. ranunculoides* (5—10 %). Специфіка синузій на окремих ділянках пов'язана з поширенням окремих видів: *Dentaria quinquefolia* (1—5 %) у кв. 39; *D. bulbifera* (1—15 %) у кв. 84; *F. verna* (до 10 %) у кв. 102. Поодинокі на всіх ділянках трапляються *Gagea minima* (L.) Ker Gawl. та *G. lutea* (L.) Ker Gawl. Загальне проективне покриття синузій із *C. solida* невисоке — 3—10 %. Описано три ділянки, де *C. solida* (3—5 %) утворював синузії разом із *A. ranunculoides* (1—5 %). Лише на одній із ділянок у старому корінному лісі асоціації *Piceeto-Tilieto-Quercetum stellariosum* у складі синузії відзначено *D. bulbifera*.

¹ Тут і далі в дужках після назви видів наведено їх проективне покриття.

Подібні закономірності простежуються у весняних синузях заповідного урочища Вороб'ївське (с. Пушкіно Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.). Тут весняні ефемероїди представлені на ділянках таких ценозів: *Populetum (tremulae) stellariosum*, *Betuleto-Populetum (tremulae) caricoso (pilosae)-aegopodiosum*, *Carpineto-Betuletum galeobdolosum-aegopodiosum*, *Carpineto-Quercetum galeobdolosum-aegopodiosum*, *Quercetum stellariosum*, *Quercetum coryloso-caricoso (pilosae)-aegopodiosum*, *Quercetum coryloso-galeobdolosum*, *Quercetum coryloso-aegopodiosum* із проективним покриттям 5—40 %. Найчастіше з покриттям 5—25 % трапляються *A. ranunculoides* (на помірно зволжених ділянках), а також *F. verna* з покриттям до 5 % (на вологих ділянках). Рідше, але зі значним покриттям (до 30 %), до складу синузій весняних ефемероїдів входять *C. cava* та *C. solida*.

В урочищі Лисиця (окол. с. Мокрі Велички Ріпкинського р-ну) на ділянках сосново-дубових та вільхово-дубових угруповань весняні синузії утворені лише трьома видами: *C. solida*, *F. verna* та *G. minima*. У лісах заповідного урочища Гніздищанська дача, ботанічних заказників місцевого значення Мальча і Кримок, а також поблизу с. Хотивля (Городнянський р-н Чернігівської обл.) весняні синузії ефемероїдів виявлені у дубових, грабово-дубових, дрібнолистяних лісах з домінуванням *Aegopodium podagraria* L., *Carex pilosa* Scop. та *Stellaria holostea* L. у трав'яному ярусі. Склад синузій весняних ефемероїдів тут обмежений чотирма видами. Домінують *A. ranunculoides* (25 %) та *C. cava* (до 20 %). *C. solida* та *F. verna* мають проективне покриття 2—10 %.

У південній частині Чернігівського Полісся видовий склад синузій багатший. Прикладом є описані ділянки в лісових урочищах поблизу сіл Красне (Чернігівський р-н), Будище, Дрімайлівка, Орлівка (Куликівський р-н), Переходівка, Стодоли (Ніжинський р-н), Данівка (Козелецький р-н), смт Олишівка та Куликівка. Тут на ділянках дубових, липово-дубових, кленово-липово-дубових, ясенново-дубових та грабово-дубових лісів з *Corylus avellana* L. у підліску та *Aegopodium podagraria*, *Carex pilosa* і *Stellaria holostea* у трав'яному ярусі налічується до 4—6 видів весняних ефемероїдів. Найпоширенішим домінантом весняних синузій є *A. ranunculoides* з проективним покриттям до 30 %. Часто трапляються *C. cava* (до 40 %), *C. solida* (до 25 %) та *F. verna* (до 5 %). Лише в окремих описах представлені *D. quinquefolia*, *G. lutea* та *G. minima*. У лісовому масиві на південь від с. Степанівка Борзнянського р-ну на ділянках *Acereto-Tilieto-Quercetum aegopodiosum*, *Acereto-Tilieto-Quercetum caricosum (pilosae)*, *Fraxinetum coryloso-aegopodiosum* описані синузії весняних ефемероїдів із загальним покриттям 5—15 % за участю *A. ranunculoides*, *F. verna*, *G. minima*, *C. cava* та *C. solida*.

У регіоні простягається південно-східна межа поширення *Anemone nemorosa* L. Синузії весняних ефемероїдів з її домінуванням нами описані лише у Чернігівській обл. На невеликих ділянках з проективним покриттям до 40 % *A. nemorosa* переважає в ур. Кінське (2 км на південь від с. Задеріївка Ріпкинського р-ну). У складі синузій також *C. cava*, *C. solida* та

A. ranunculoides з покриттям до 25 %, а поодинокі — *D. quinquefolia*. Загальне ж проективне покриття весняних ефемероїдів досягає 60 %. Вони входять до складу угруповань асоціацій *Carpineto-Quercetum stellariosum*, *Carpineto-Quercetum caricosum (pilosae)*, *Carpineto-Quercetum sparsiherbosum*, *Tilieto-Quercetum aegopodiosum*, *Tilieto-Carpineto-Quercetum caricosum (pilosae)*, *Tilieto-Betuleto-Fraxinetum aegopodiosum*. В околицях с. Жукля (Корюківський р-н) на ділянках асоціацій *Quercetum stellariosum*, *Carpineto-Pinetum stellariosum*, *Pinetum coryloso-stellariosum*, *Querceto-Pinetum coryloso-stellariosum* *A. nemorosa* (35—80 %) утворює однорядні синузії. Між селами Рудня та Хлоп'яники Сосницького р-ну на ділянках сосново-дубових та осиково-дубових лісів описані синузії у складі *A. nemorosa* (30—65 %), *A. ranunculoides*, *C. cava* та *C. solida* (по 1—2 %). На південній околиці с. Михайлівка Новгород-Сіверського р-ну у невеликому переліску асоціації *Tilieto-Quercetum aegopodiosum* описана синузія у складі *A. nemorosa* (10—15 %), *A. ranunculoides* (5—10 %) та *F. verna* (10—20 %). Загальне проективне покриття весняних ефемероїдів становило 30—45 %. У Радомській дачі (Радомське л-во Семенівського р-ну Чернігівської обл.) синузії з участю *A. nemorosa* представлені на ділянках асоціацій *Carpineto-Quercetum stellariosum* та *Populeto (tremulae)-Quercetum stellariosum*. У кварталах 86 і 87 на площі понад 1 га загальне покриття ефемероїдів досягає 95 %, а домінанта *A. nemorosa* — 90 %. У складі синузій з невеликим проективним покриттям відзначені *C. cava*, *C. solida*, *A. ranunculoides* та *F. verna*. Фрагментарно синузії з участю *A. nemorosa* представлені у лісових урочищах поблизу сіл Будище, Дрімайлівка, Орлівка (Куликівський р-н) та смт Куликівка.

Флористично багатими є синузії весняних ефемероїдів у корінних кленово-липово-дубових лісах на Понорницькому лесовому острові (Коропський р-н Чернігівської обл.), що нині увійшли до Мезинського НПП. В ур. Вишенська дача у складі синузій відзначено 3—5 видів. На плато, верхніх і середніх частинах схилів лісова рослинність представлена асоціаціями *Tilieto-Acereto-Quercetum stellarioso-aegopodiosum* та *Quercetum stellarioso-aegopodiosum*. Серед весняних ефемероїдів домінує *A. ranunculoides* (10—20 %), співдомінують *C. solida* (3—5, до 10 %) та *F. verna* (3—5 %). З проективним покриттям до 3 % відзначаються *G. lutea*, *G. minima*, *C. cava*. Загальне проективне покриття ефемероїдів — 15—30 %. По нижніх частинах схилів та днищах ярів (ліси асоціацій *Tilieto-Quercetum-aegopodiosum* та *Tilieto-Fraxietosum-aegopodiosum*) у складі синузій весняних ефемероїдів домінує *F. verna* (10—40 %). Співдомінує *A. ranunculoides* (5—10 %), звичайними видами синузії є *G. lutea*, *C. cava*. Загальне проективне покриття весняних ефемероїдів тут збільшується до 50 %.

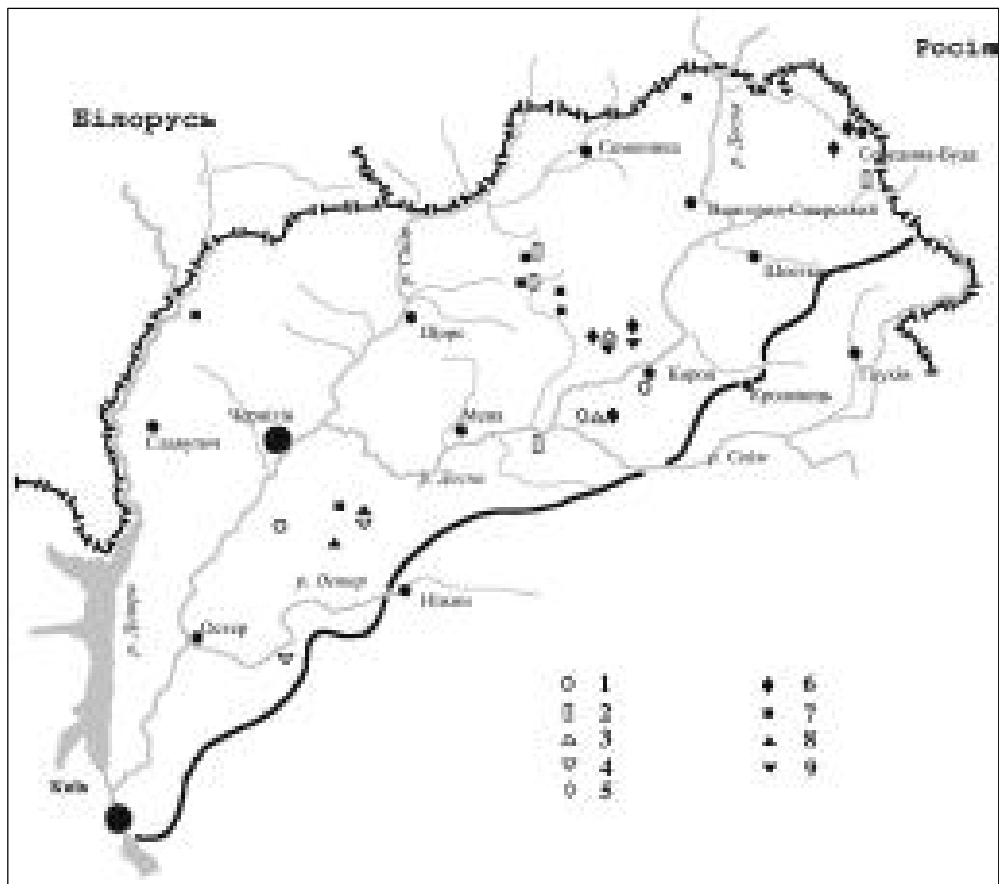
Найбагатші синузії весняних ефемероїдів описані в урочищах Великий ліс (на схід від с. Будище) та Рихлівська дача. В їх складі налічується 6—7(8) видів. Домінантами, крім *A. ranunculoides* (5—15 %), виступають також *C. cava* (5—15 %) та, зрідка, *Corydalis intermedia* (L.) Merat. (3—5 %). При цьому у березових та осикових лісах домінує *A. ranunculoides*; *C. cava* — на нижніх частинах схилів; *C. intermedia* — на плато і південних схилах. *C. cava* домінує

у лісах з переважанням у трав'яному ярусі *Stellaria holostea* та *Aegopodium podagraria*, *F. verna* — *Aegopodium podagraria*, *A. ranunculoides* — *Carex pilosa*. Серед інших видів відзначений *D. bulbifera*, в ур. Рихлівська дача — *Scilla bifolia* L. і за літературними даними — *Corydalis marschalliana* (Pall. ex Willd.) Pers. [13]. П.М. Устименко [16] для ур. Великий ліс вказує *Allium ursinum*.

Зовсім інша ситуація на трьох північніших лесових островах, де лісова рослинність являє собою штучні протиерозійні насадження. Обстеження таких лісів в околицях сіл Грем'яч, Кремський Бугор, Пушкарі, Будище, Шептаки (Новгород-Сіверський р-н) показало, що вони, як і дубово-соснові та соснові ліси прохідних долин, бідні на весняні ефемероїди. Тут дуже рідко трапляються одно—двовидові синузії, у складі яких значно поширені види весняних ефемероїдів: *A. ranunculoides*, *F. verna* та *G. minima*.

Уздовж відрогів Середньоросійської височини та лесових островів на правобережжі р. Десни переважна частина лісів являє собою культури сосни на місці широколистяних та мішаних деревостанів. Синузії весняних ефемероїдів у таких лісах збіднені й утворені, як правило, 1—3 видами (*A. ranunculoides*, *F. verna*, *G. lutea* та *G. minima*). Прикладом є ур. Ситновщина Середино-Будського р-ну Сумської обл., ліси в околицях сіл Шептаки (Новгород-Сіверський р-н Чернігівської обл.), Чуйківка та Прудиче (Ямпільський р-н Сумської обл.). Прикладом збіднення складу синузій весняних ефемероїдів у похідних осикових та березових і порослевих дубових та липових лісах є описані на південь від с. Лизунівка (Новгород-Сіверський р-н) угруповання. Тут у 40—50-річних деревостанах лісів асоціації *Tilieto-Quercetum aegopodiosum*, *Tilieto-Quercetum caricosum (pilosae)* та *Betuletum corylostellariosum* у складі синузій домінує *A. ranunculoides* (10—15 %), співдомінує *F. verna* (до 10 %), беруть участь *G. lutea* (до 3 %) та *G. minima* (до 5 %).

Багатовидові синузії весняних ефемероїдів у місцезростаннях, збагачених денудатійними відкладами вздовж лесових плато по правому березі Десни і пасм відрогів Середньоросійської височини, виявляються у корінних широколистяних лісах. Природні деревостани збереглися в ур. Косий клин (Грем'яцьке л-во, Новгород-Сіверський р-н). Тут синузії весняних ефемероїдів мають загальне проективне покриття 10—25 %. Найчастіше домінує *A. ranunculoides* (10—15 %) із співдомінуванням *F. verna* (5—10 %). У лісах асоціацій *Acereto-Tilieto-Quercetum caricosum (pilosae)* та *Acereto-Tilieto-Quercetum aegopodiosum* у складі таких синузій трапляються *C. solida* і *C. cava* (до 3 %), *G. lutea* (до 1 %). Зрідка домінантом весняної синузії є *C. solida* (10 %). Це найбагатші у видовому відношенні синузії (4—5 видів). Співдомінують *A. ranunculoides* (5—10 %) і *C. cava* (3—5 %). Трапляються *F. verna* та *G. lutea*. Також зрідка у складі синузій домінує *C. cava* (20—30 %). З інших ефемероїдів відзначена лише *A. ranunculoides* (5—10 %). У Кам'янському л-ві (Середино-Будський р-н) біля підніжжя пасм Середньоросійської височини у дубових та осикових лісах описано синузії з домінуванням *C. cava* (5—15 %), у складі

Поширення рідкісних видів весняних ефемероїдів. Локалітети: 1 — *Galanthus nivalis*; 2 — *Allium ursinum*; 3 — *Scilla bifolia*; 4 — *S. siberica*; 5 — *Corydalis marschalliana*; 6 — *C. intermedia*; 7 — *Anemone nemorosa*; 8 — *Dentaria quinquifolia*; 9 — *D. bulbifera*

Distribution of rare species of spring ephemeroïdes. Localities: 1 — *Galanthus nivalis*; 2 — *Allium ursinum*; 3 — *Scilla bifolia*; 4 — *S. siberica*; 5 — *Corydalis marschalliana*; 6 — *C. intermedia*; 7 — *Anemone nemorosa*; 8 — *Dentaria quinquifolia*; 9 — *D. bulbifera*

яких — *A. ranunculoides* (3–5 %), *F. verna* (1–5 %), *G. lutea*, *G. minima* та *C. solida*. У середньому відмічено 4–5 видів із загальним проективним покриттям 15–35 %. Рідкісна для поліських ландшафтів синузія описана в ур. Дубова Корна (окол. с. Кам'янка), у її складі — *C. cava* (5 %), *C. solida* (1 %) і *C. intermedia* (3 %), а також *A. ranunculoides* (3 %) та *F. verna* (1 %). Навіть у містах у разі збереження корінних широколистяних лісів є можливість зберегти весняну флору. У лісопарку Мирщина, що у м. Середина-Буда, представлені старі корінні ліси асоціацій *Tilieto-Quercetum coryloso-aegopodiosum* та *T.-Q. coryloso-cariciosum (pilosae)*. У складі синузій весняних ефемероїдів домінують *A. ranunculoides* (3–10 %) та *F. verna* (10–25 %), збереглися *G. lutea* (1–5 %), *C. solida* (1–3 %), *C. intermedia* (1–3 %). У середньому синузії включають 3–4 види, а їх загальне проективне покриття становить 5–35 %.

Долини річок є місцями поширення південних видів на північ. На підвищених ділянках заплав, що вийшли з-під дії повенемих вод, на багатих ґрунтах подекуди збереглися ліси з участю *Fraxinus excelsior* L. Спеціальні дослідження синузій весняних ефемероїдів ми провели в ур. Обийма, де Ю.О. Карпенко [8] вказує на поширення *C. marschalliana*. Це масив типового заплавної дубово-ясенного лісу з участю *Tilia cordata* та *Acer platanoides* L. У складі весняних синузій налічується 4—7 видів. Загальне проективне покриття — 25—40 (до 60 %). Домінантами є *C. marschalliana* (20—30 %), *C. cava* (15—20 %), *C. solida* (до 15 %), *A. ranunculoides* (до 10 %), *F. verna* (10—20 %), а у похідних угрупованнях — часто *C. intermedia* (10—15 %). Відзначений *Scilla bifolia* (5—10 %). Високою є частота трапляння *G. lutea*. Окрім того, флору та рослинність у межиріччі Десни і Сейму описав Ю.О. Карпенко [8], який виявив угруповання із синузійми весняних ефемероїдів у ландшафтних заказниках місцевого значення Загати (*C. cava*, *C. solida*, *A. ranunculoides*, *S. siberica*), Чаша (*C. cava*, *C. solida*, *A. ranunculoides*) та в околицях смт Короп (*Galanthus nivalis* L.).

У флорі весняних ефемероїдів виділено рідкісні види: *Allium ursinum*, *Anemone nemorosa*, *Corydalis intermedia*, *C. marschalliana*, *Dentaria bulbifera*, *D. quenquefolia*, *Galanthus nivalis*, *Scilla bifolia*, *S. siberica*. Їх поширення у регіоні наведено на карті. Зупинимося на окремих із них детальніше.

Повсюдно на території ботанічного заказника місцевого значення Панченкове (Чернігівський р-н) у дубово-липовому лісі у весняних синузій з участю *C. cava*, *C. solida* та *G. lutea* трапляються локуси *Galanthus nivalis*. Щільність *G. nivalis* у них становить у середньому 3—4 (до 10—12) особин на 1 м².

Весняні синузії з участю *Scilla siberica* Нав. виявлені в ур. Темний ліс Козелецького л-ва (між селами Данівка Козелецького р-ну та Браниця Бобровицького р-ну Чернігівської обл.) та лісовому масиві Уїзд Вертіївського л-ва (поблизу хутора Будище Куликівського р-ну). У Темному лісі на ділянках асоціацій *Quercetum coryloso-aegopodiosum* та *Fraxineto-Quercetum aegopodioso-stellariosum (holosteeae)* у монодомінантних синузій *S. siberica* зі щільністю 80—150 особин на 1 м² зростає у лісовому масиві на площі 1,5 га і має проективне покриття 10—25 %. В ур. Уїзд на ділянках асоціацій *Quercetum aegopodiosum* та *Tiliето-Quercetum aegopodiosum* загальне покриття ефемероїдів збільшується до 30 %, а *S. siberica* — 10—20 %. Співдомінує *A. ranunculoides* (15 %). Інші види — *C. cava*, *G. lutea*, *G. minima*, *F. verna* — мають проективне покриття до 2 %.

Виявлено чотири місцезнаходження *Allium ursinum*. У кварталі 79 ур. Радомська дача (Семенівський р-н) на ділянках асоціацій *Quercetum aegopodiosum*, *Populeto (tremule)-Quercetum aegopodiosum* на площі 3 га *Allium ursinum* мав проективне покриття 80—95 %. У складі цієї синузії — *A. ranunculoides* (1—2 %) і, поодинокі, *F. verna*, *C. cava* та *G. lutea*. У лісовому ур. Галайбіно (кв. 20—22) Борзнянського л-ва (Борзнянський р-н Чернігівської обл.) на ділянках площею від 0,25 га і більше *A. ursinum* (80—90 %)

домінував в асоціаціях *Quercetum coryloso-aegopodiosum* та *Acereto-Tilieto-Quercetum coryloso-aegopodiosum*. Серед інших ефемероїдів відзначені *A. ranunculoides* (1–2 %), поодинокі — *F. verna*. В ур. Ойстрів за 2 км на схід від с. Сядрино (Корюківський р-н) на ділянці *Betuleto-Quercetum coryloso-sparsiherbosum* загальне проективне покриття весняної синузії досягло 50 %. Співдомінували *A. ranunculoides* і *C. solida* (по 20 %) та *F. verna* (15 %). Проективне покриття *A. ursinum* становило 3 %. Тут же зростали *C. cava* (5 %) та *G. lutea*. Біля с. Чуйківка (Ямпільський р-н) синuzію весняних ефемероїдів утворювали *A. ursinum* (5–10 %) та *A. ranunculoides* (3–5 %).

Висновки

У складі синузій весняних ефемероїдів виявлено 15 видів. Серед них найбільш поширеними є *Anemone ranunculoides*, *Corydalis cava*, *C. solida* та *Ficaria verna*. Всі вони найчастіше домінують у складі синузій.

Доведено, що в регіоні проходить південно-східна межа поширення *Anemone nemorosa*, східна — *Scilla bifolia* та *Galanthus nivalis*, північно-західна — *Corydalis marshallianum* та західна — *Scilla siberica*. Всі вони є рідкісними на території досліджуваного регіону. Доповнюють список рідкісних видів *Allium ursinum*, *Dentaria bulbifera*, *D. quenquifolia*, а також *Corydalis intermedia*, який для Сумської та Чернігівської областей не наводився [18] і нових зборів у Гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ (КИ) також немає.

Описано склад синузій весняних ефемероїдів на природно-заповідних територіях, зокрема в НПП «Деснянсько-Старогутський», лісових урочищах, котрі увійшли до новоствореного Мезинського НПП (Рихлівська та Вишенська дачі, окол. с. Будище), заповідних урочищах Радомська дача, Вороб'ївське, Гніздищанська дача, заказниках місцевого значення (Обийма, Мальча, Кримок, Косий клин).

На Лівобережному Поліссі України ліси із синузіями весняних ефемероїдів — малопоширені рослинні угруповання, які слід всіляко охороняти. Найбагатшими за структурою і видовим складом є синузії весняних ефемероїдів у масивах старих корінних лісів Понорницького лесового острова. Серед поліських ландшафтів багатовидові весняні синузії трапляються на ділянках лесових рівнин, збагачених денудаційними відкладами, у місцях з близьким заляганням суглинків. При цьому вони займають невеликі площі і відзначаються високим рівнем інсуляризованості.

1. Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. — Киев: Наук. думка, 1983. — 216 с.
2. Андриенко Т.Л., Мельник В.І., Діденко С.Я. Рідкісні синузії лісових ефемероїдів Київщини // Укр. ботан. журн. — 1997. — 54, № 5. — С. 457–461.
3. Байрак О.М. Синтаксономія широколистяних лісів Лівобережного Придніпров'я // Укр. фітоцен. зб. — 1996. — Сер. А, вип. 3. — С. 51–63.
4. Гончаренко І.В. Аналіз рослинного покриву північно-східного Лісостепу України // Укр. фітоцен. зб. — К.: Фітосоціоцентр, 2003. — Сер. А, вип. 1(19). — 203 с.

5. Горб Е.В., Горб С.Н. Мирмекохорный синдром // Журн. общ. биол. — 2001. — **62**, № 6. — С. 496—511.
6. Горышина Т.К. Ранневесенние эфемероиды лесостепных дубрав. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1969. — 231 с.
7. Злобин Ю.А., Чумакова Е.А. Рост и репродукция у эфемероидов широколиственного леса при различных уровнях рекреационных нагрузок // Ботан. журн. — 1989. — **74**, № 3. — С. 432—439.
8. Карпенко Ю.О. Диференціація рослинності нижньої частини межиріччя Десна — Сейм, її флористична та соціологічна цінність: Дис. ... канд. біол. наук. — К., 1999. — 199 с.
9. Любченко В.М. Весняні ефемероїди у фітоценозах грабового лісу Канівського державного заповідника // Укр. ботан. журн. — 1984. — **41**, № 4. — С. 14—18.
10. Любченко В.М. Весенние эфемероиды дубрав левобережной Лесостепи Украины // Пробл. общ. и мол. биол.: Республ. межвед. научн. сб. — Киев: Вища шк., 1988. — Вып. 7. — С. 14—17.
11. Любченко В.М. Весняні ефемероїди дібров верхньої течії р. Удай // Укр. ботан. журн. — 1988. — **45**, № 6. — С. 36—39.
12. Мулярчук С.О. Рослинність Наддеснянської вододільної рівнини // Укр. ботан. журн. — 1965. — **22**, № 2. — С. 56—63.
13. Природно-заповідний фонд Чернігівської області / Під заг. ред. Ю.О. Карпенка. — Чернігів, 2002. — 240 с.
14. Смирнова О.В., Черемушкіна В.А. Род Хохлатка *Corydalis* Medic. // Биол. флора Моск. обл. — 1976. — Вып. 3. — С. 120—129.
15. Смирнова О.В. Поведение видов и функциональная организация травяного покрова широколиственных лесов Европейской части СССР // Бюл. Моск. о-ва испыт. природы. Отд. биол. — 1980. — **85**, вып. 5. — С. 53—67.
16. Устименко П.М. Функціональне зонування території запроектованого Мезинського природного національного парку // Укр. ботан. журн. — 1986. — **43**, № 3. — С. 99—103.
17. Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича. — Киев: Изд-во Киевского ун-та, 1968. — 683 с.
18. Флора УРСР. — Т. 5. — К.: Вид-во АН УРСР, 1953. — 528 с.
19. Шевчик В.Л., Соломаха В.А., Войтюк Ю.О. Синтаксономія рослинності та список флори Канівського природного заповідника // Укр. фітоцен. зб. — 1996. — Сер. Б, вип. 1(4). — С. 5—119.
20. Olesen J.M., Ehlers B.K. Age determination of the individuals of *Corydalis* species and other perennial herbs // Nord. J. Bot. — 2001. — **21**, № 2. — P. 187—193.
21. Rothlein D.E. Spring ephemeral herbs and nitrogen cycling in a northern hardwood forest: An experimental test of the vernal dam hypothesis // Oecologia. — 2000. — **123**, № 1. — P. 446—453.

Рекомендує до друку
Ю.Р. Шеляг-Сосонко

Надійшла 26.01.2006

С.М. Панченко¹, А.В. Лукаш², О.П. Черноус³

¹ Национальный природный парк «Деснянско-Старогутский»

² Черниговский государственный педагогический университет им. Т.Г. Шевченко

³ Глуховский государственный педагогический университет

ВЕСЕННИЕ ЭФЕМЕРОИДЫ ЛИСТВЕННЫХ ЛЕСОВ ЛЕВОБЕРЕЖНОГО ПОЛЕСЬЯ

Описано распространение, флористический состав и структура синузий весенних эфемероидов широколиственных лесов Левобережного Полесья Украины. Установлены закономерности распространения отдельных видов, их участие в формировании синузий.

Наиболее распространены в регионе синузии с доминированием *Anemone ranunculoides* и *Ficaria verna*. Реже встречаются синузии, где доминируют *Corydalis cava* и *C. solida*. Наиболее редко находят синузии с доминированием *Allium ursinum* и *Anemone nemorosa*. В регионе проходит юго-восточная граница распространения *A. nemorosa*, восточная — *Scilla bifolia* и *Galanthus nivalis*, западная — *Scilla siberica*. Проанализировано состояние охраны широколиственных лесов с синузиями весенних эфемероидов.

Ключевые слова: Украинское Полесья, широколиственные леса, весенние синузии, эфемероиды

S.M. Panchenko¹, O.V. Lukash², O.P. Chernous³

¹ Desniansko-Starogutsky Natural Nature Park

² T.G. Shevchenko Chernihiv State Pedagogical University

³ Gluchov State Pedagogical University

SPRING EPHEMEROIDS ARE IN THE HARDWOOD FORESTS ON THE LEFT-BANK OF POLISSIA

Distribution, floristic composition and structure of spring ephemerooids synusiums in the hardwood forests of left-bank Polissia (Ukraine), was described. Particularities to the regularity of distribution of separate species and their participation in forming of synusiums were established. The common dominants in the synusiums are *Anemone ranunculoides* and *Ficaria verna*. More sparsity are synusiums where *Corydalis cava* and *Csolida* dominated. The single localities were discovered of the *Allium ursinum*, and *Anemone nemorosa*. The north-eastern border of distribution of *Anemone nemorosa*, east one of *Scilla bifolia*, *Galanthus nivalis* and western border *Scilla siberica* run in the region. The state of protection of hardwood forests with synusiums of spring ephemerooids was analysed.

Key words: Ukrainian Polissa, broad-leaved forests, spring synusius, ephemerooids